

Uitgelezen

Blauwe Bananen

Gemanipuleerd voedsel

Louis De Bruyn

In Noordzuid cahier, *De Walsche Alma (ed.) Blauwe bananen, gemanipuleerd voedsel*, Brussel, Wereldwijd Mediahuis i.s.m. NCOS-uitgeverij en Broederlijk Delen, jrg. 25, februari 2000, nr 1, 133p.

Blauwe bananen? Het lijkt weer eens wat anders dan die vervelende gele exemplaren. Wanneer zullen ze in de schappen van onze supermarkten liggen? Zullen ze even lekker of misschien wel lekkerder zijn? Welke MNO zal er het patent op verwerven? Wie zal ze vermarkten? Hoe kostelijk zal het plantgoed zijn dat boeren moeten kopen om deze exclusiviteit te telen? Misschien zijn de blauwe bananen nog niet voor morgen, maar de genetisch gemanipuleerde soja- en maïsproducten, tomaten ... liggen al op ons bord zonder dat boeren en consumenten erom vroegen. Wie er meer wil over weten moet het Noordzuid cahier over genetisch gemanipuleerd voedsel lezen.

Noordzuid cahier - driemaandelijks tijdschrift over mondiale verhoudingen - is uitgegeven door Wereldwijd Mediahuis i.s.m. NCOS-uitgeverij en Broederlijk Delen. Met Blauwe bananen wil het eerste nummer van de 25ste jaargang het debat over GGO's (Genetische Gemanipuleerde Organismen of moet het zijn gemodificeerde organismen) in de kijker plaatsen. Voorstanders omarmen de Genetisch Gemodificeerde Organismen als een onmisbare bijdrage om milieuproblemen op te lossen en voedseltekort te bannen. Tegenstanders plaatsen toepassing van gentechnologie in het verlengde van de hoogtechnologische landbouwpraktijk die zowel de ecologische als sociaal-economische problemen voortbrengt.

De thematiek wordt door een keure deskundigen vanuit verschillende invalshoeken belicht. De breed geïnteresseerde krijgt een omvattend beeld van de problematiek terwijl elk hoofdstuk ook apart leesbaar is.

Dirk Reheul Hoofddocent van de vakgroep plantaardige productie aan de universiteit van Gent legt uit hoe aanvankelijk de boeren en later gespecialiseerde bedrijven de plantenteelt door selectie en kruising van gewassen en rassen hebben voorzien. Hij voert de lezer mee van de plantenveredeling op het boerenbedrijf naar een activiteit in handen van transnationale bedrijven. De verschillende vermeerdering- en veredelingmethoden vertonen in hun samenhang ook voor de meer gespecialiseerde lezer een interessant beeld. De paradox van veredeling: "veredelen is verarmen", wordt geïllustreerd met de opkomst van de F₁-hybride rassen en de biotechnologie. Beiden leveren een aanslag op de verscheidenheid van rassen en teeltmethoden en op de kwaliteit van het leefmilieu.

Professor Geertrui Van Overwalle van het Centrum voor Intellectuele Rechten van de K.U Leuven en docent aan de K.U. Brussel geeft de lezer een overzicht van de evolutie en de interpretatie van de complexe Belgische en Europese octrooiereggeving in relatie met internationale verdragen: het verdrag inzake handelsaspecten van de intellectuele eigendom (TRIPs) afgesloten als annex bij het WTO-verdrag van 1994 te Marrakesh en het **biodiversiteitsverdrag** van 1992 naar aanleiding van dan de conferentie over Milieu en Ontwikkeling van de Verenigde Naties in Rio de Janeiro.

Tegen de achtergrond van de opgebouwde regelgeving bespreekt zij de octrooierbaarheid van genen, planten, dieren, plantenrassen, biologische werkwijzen voor de voortbrenging van planten en de restricties die in de wetgeving met betrekking tot octrooierbaarheid zijn opgenomen.

Verder stelt zij het probleem van de 'biopiracy' aan de orde. De octrooierbaarheid van genen is een feit. De positie van de landen - meestal ontwikkelingslanden - die beschikken over grote genenpoelen is geformuleerd in het **biodiversiteitsverdrag**. Dit verdrag bepaald het soeverein recht van de landen om te

beschikken over hun natuurlijke reserves. Maar de formulering van deze beschikking is beperkt en valt sterk in het voordeel uit van de geïndustrialiseerde landen:

Van Overwalle concludeert dat vele vragen onbeantwoord blijven. Zij plaatst octrooispecialisten voor de uitdaging in dialoog te treden met andersgeschoolden – ethici, filosofen, groenen, derdewereld-betrokkenen – en diepgaand te luisteren naar de vele verschillende gezichtspunten in de hoop een consensus te bereiken:

“Want één zaak is zo goed als zeker: het zijn niet (meer) de technische uitsluitingsbepalingen die de uitkomst van het maatschappelijk debat rond de aanvaardbaarheid van octrooien voor planten en dieren zullen bepalen. In het komende debat zullen vooral de ethische bezwaren en bedenkingen van landbouwers, consumenten, filosofen en derde-wereld-betrokkenen een doorslaggevende rol spelen.”

Sterk geëngageerd levert Mae Wan Ho weerwerk tegen de zegeningen die ons door de gentechnologen worden voorgehouden. Zij is onderzoeker in genetica en de biofysica aan het Institute of Science in society en aan de Open Universiteit van Walton Hall, Milton Keynes, in Groot-Britannië en adviseur van het Third World Network.

Met voorbeelden en referenties toont zij aan dat de veiligheid van GGO's niet kan gegarandeerd worden en dat zij in sommige gevallen een gevaar betekenen voor de menselijke gezondheid. Zij brengt de beïnvloeding van regeringen en wetenschappers door de lobbyisten van de gentechnologie ter sprake. Zij wijst op de gebrekkige risico controle en op het negeren van onvoorzien gezondheidsrisico's van GGO voedsel door de Amerikaanse Food and Drug Administration (FDA).

Zij betoogt dat gentechnologie de voorgespiegelde beloftes zoals ingebouwde stikstofbinding, droogteresistentie, sterk verhoogde opbrengsten e.d. niet inlost. Daartegenover staat dat 70% van de GGO's zijn gericht op weerstand tegen totaalherbiciden terwijl de overige 30% zijn behandeld met BT-gifstoffen tegen insectenplagen. Beiden types GGO's houden wezenlijke gevaren in voor natuur en milieu.

Zij waarschuwt voor: de monopoliepositie van agrobusiness; toenemende werkloosheid in de landbouwsector; toenemende schuldenlast van derdewereldlanden; een aantal erkende gevaren van GG-teelten. Zij stelt vast dat de wetenschap en wetgeving tekort schieten om de gevolgen van GG-teelten voor mens en milieu in te schatten en de veiligheid ervan te garanderen.

De weg voorwaarts ligt in een duurzame en gemeenschapsgestuurde benadering van de economische plattelandsontwikkeling en in de toepassing en de ontwikkeling van biologische landbouwmethoden die steunen op de natuur en de symbiotische betrekkingen in ecosystemen. Hierdoor zal niet alleen het gebruik van GGO's overbodig worden maar zullen lokale gemeenschappen een grotere voedselzekerheid kunnen opbouwen met een niet vervuilende productiewijze die natuur en landbouw integreren.

Terwijl Mae Wan Ho voornamelijk de ecologische- de sociaal-economische en gezondheidsrisico's van GGO's in haar betoog betreft heeft Dr. Guido Ruivenkamp (socioloog en hoofddocent aan de leerstoelgroep Technologie en Agrarische ontwikkeling aan de Universiteit van Wageningen) het over politiserend producten die vorm geven aan de internationale arbeidsverdeling en aan maatschappelijke verhoudingen.

De biotechnologie die de vervanging van suiker door zoetstoffen mogelijk maakte was een eerste ontwikkeling die de internationale handelbetrekkingen tussen landen en internationale arbeidsorganisatie door elkaar schudde. Suiker producerende ontwikkelingslanden werden erdoor geraakt. De enzymen die in staat zijn om zetmeel van o.a. maïs om te zetten in zoete suiker, maken dat ook maïsboeren zoetstofproducenten worden. Maar ook de micro-organismen die industriële zoetstoffen (aspartaam) produceren leveren een bijdrage op de zoetstoffenmarkt. Deze producten worden steeds meer onderling uitwisselbaar terwijl de enzymen die hiervoor gebruikt worden privé-bezit zijn. Het spreekt voor zich dat de suikerproducenten steeds kwetsbaarder worden.

Ruyvenkamp betoogt dat politiserende producten zoals zaden, enzymen, amino- en vetzuren meer het karakter van de landbouw bepalen dan het nationale landbouwbeleid. De risico's van de technomaatschappij worden (nog) niet politiek en beleidsmatig vertaald waardoor politieke besluiten steeds meer gedecentraliseerde en buiten de traditionele machtscentra genomen worden. Vanuit deze in het artikel onderbouwde vaststellingen besluit Ruyvenkamp dat we moeten komen tot een reconstructie van technologie en samenleving. Hierbij zullen zowel de maatschappelijke omgeving als de technologieën zelf moeten veranderen. Daarom moet vanuit een bottom-up benadering de technologieontwikkeling gekoppeld worden aan de praktische initiatieven van boeren, milieuactivisten en beleidsmakers. Dit zal niet alleen de samenleving diepgaand veranderen maar ook de universiteit voor nieuwe doelstellingen en onderzoekvragen plaatsen

Johan De Tavernier, theoloog verbonden aan het Centrum voor Agrarische bio- en milieuethiek van de K.U.-Leuven stelt vragen bij de duurzaamheid van transgeen voedsel, analyseert en vergelijkt de verschillende hedendaagse en maatschappelijk relevante referentiekaders. Hij schetst de dipool tussen omarming en totale verwerping en toont het bestaan van een continue waardenschaal in de samenleving aan.

De interpretaties van ethische of maatschappelijke bezwaren worden volgens De Tavernier door wetenschappers die voorstander zijn van gentechnologie, afgedaan als misverstanden, onwetendheid en emotionele weerstanden van consumenten. Zij vrezen onder andere dat Europa door dit consumentenverzet op achterstand zal komen met de rest van de wereld.

De Tavernier toont aan dat verzet veelal veel dieper zit en meer te maken heeft visies op de morele status die mensen aan dieren en planten toekennen dan met onwetendheid. In een antropocentrische visie worden planten en dieren instrumenteel bekeken en in deze visie zal de biotechnologie zeker een belangrijke plaats kunnen innemen. Eco- en pathocentrisme daarentegen ontstonden als reactie op het antropocentrisme en vertonen een min of meer grote mate van verzet tegen het gebruik van gentechnologie.

Hij komt vanuit een gematigd antropocentrisme tot het besluit dat de kosten-batenanalyse uitsluitel moet brengen over de toepasbaarheid van bepaalde biotechnieken. Toepassingen die geen extra voordeel opleveren moeten verworpen worden. Tot slot pleit hij voor het recht van de consument op eerlijke informatie en dus voor eerlijke etikettering of labeling.

Luc Hens professor aan het departement voor menselijke ecologie van de vrije universiteit Brussel richt zich in zijn bijdrage op het ontwikkelen van mogelijk alternatieven. Hij herneemt voor een belangrijk deel de kritieken van Mae Wan Ho en stelt van daaruit ook de vraag naar alternatieven. Als weg vooruit houdt hij een pleidooi voor eerlijk voedsel. Eerlijk betekent dan een samengaan van verschillende kwaliteitsaspecten, die te maken hebben met zowel de inwendige kwaliteit als met de kwaliteit van de productiewijze. Hens wijst op een gebrek aan eerlijke informatie en basiskennis die moet bijdragen tot een bewustwording maar ziet tegelijk hoe dit proces ook in Vlaanderen op gang komt. Samenwerkende van basisbewegingen zoals Oxfam, Velt, WERVEL en de Vogelbescherming vroegen aandacht voor veldproeven van GMO's in Vlaanderen; kranten en periodieken als de Standaard speelden hierop in en voerden de discussie. Dit maatschappelijk bewustzijn opent dan weer de weg naar concrete initiatieven zoals gentechvrije winkel en distributieketens.

Hens wijst verder op de toenemende vraag naar eerlijk voedsel die niet enkel voortkomt uit negatieve ervaringen maar vooral ondersteund wordt door positieve vraag naar ecologisch en sociaal verantwoorde productiewijzen. Deze productiemethoden vormen misschien een alternatief voor de huidige agro-industrie. Om hiertoe te komen zal echter de gecentraliseerde economie en de ethiek van competitie, moeten vervangen worden door een wijde gamma van gedecentraliseerde, democratische en economische initiatieven gebaseerd op de ethiek van het delen.

Verder is in het dossier een bijdrage opgenomen over de voedselpolitiek in de internationale arena die het gevecht weergeeft tussen de industriële en de familiale landbouw. Deze bijdrage doorprijkt het traditioneel denkpatroon over de Noord/Zuid-tegenstelling van de arme boeren in het zuiden en de Rijke boeren in het Noorden. Ze benadrukt de dominante rol van EU, VS en CAIRNSgroep op internationaal niveau en legt de

gevolgen bloot van de neoliberale marktontwikkeling onder invloed van de GATT/WTO-onderhandelingen die samen met de politiek van regeringen, vaak een façade zijn voor de belangen van multinationale ondernemingen. De doorgedreven liberalisering en deregulering ondermijnen het recht op een nationale voedselproductie en leveren met octrooien en gentechnologie de zaadproductie volledig over aan een paar MNO-clusters. Water wordt steeds schaarser en landbouwonderzoek wordt volledig geprivatiseerd. Wie het kan betalen kan telen en wie kan telen kan overleven. De lokale en familiale duurzame landbouwproductie verwijnen.

De reactie van de sociale bewegingen versterkt zich echter en een eerste zege was het blokkeren van het Multilateraal Akkoord over Investerings (MAI-akkoord). In de industrielanden staat de bevolking steeds kritische tegenover de industriële landbouw en het dominante model verliest aanhang. Voedselsoevereiniteit is een krachtig concept om de rechten van boeren en consumenten te versterken en om de industriële landbouw een halt toe te roepen

Een heerlijk eerlijk dossier dit cahier, dat in zijn verscheidenheid van auteurs de stand van het kritisch debat weergeeft. Van de verschillende auteurs zit zeker niet iedereen op dezelfde lijn, dat is nu eenmaal het debat. Een aanrader voor iedereen die zich omvattend over de problematiek wil informeren, hoewel niet alle bijdragen voor iedereen even toegankelijk zullen zijn.

Bio

Ir. Louis De Bruyn.
Lector plantenteelt en Natuur- en Milieubeheer
Stafmedewerker van WERVEL